

Den sønderjydske salmebog

Af Anders Malling

1. Den nordslesvigske salmebog ønskes bevaret

Med hensyn til salmebog var Nordslesvigs genforening med Danmark en langvarig proces, som først var fuldbåret 25. febr. 1953, da kongen autoriserede Den danske Salmebog. Arbejdet begyndte, da vaabenstilstanden i 1918 afsluttede den første verdenskrig og åbnede muligheden for, at Sønderjylland kunde vende hjem. Den nordslesvigske Vælgerforening var den naturlige repræsentation for den danske befolkning, men da den hidtil kun havde haft politiske opgaver, besluttede den paa sit møde d. 16. nov. at nedsætte særlige udvalg til løsning af aandelige opgaver, herunder et kirkeligt udvalg, som udtalte ønsket om, at »Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig« blev bevaret, og dansk højmesse blev indført i by og paa land i et rimeligt omfang i forhold til det sproglige tarv.

Paa rigsdansk side oprettedes 25. juni 1919 et midlertidigt ministerium for sønderjydske anliggender med den sønderjydske fører H. P. Hanssen som leder. Afstemningen i første zone gjorde det klart, at Nordslesvig vilde komme til Danmark, og den internationale kommission, som havde styret Slesvig under afstemningerne, sluttede sit arbejde 5. maj 1920. Samme dag tiltraadte de sønderjydske amtmænd og i spidsen for dem V. R. Haarløv i Haderslev, der foreløbig skulde være Nordslesvigs »administrator«. Han skulde sammen med Gabriel Koch i Ribe, der var konstitueret som biskop i »de sønderjydske landsdele« udgøre en foreløbig stiftsøvrighed. Samtidig begyndte kirkeministeriet at overtage de funktioner, som konsistoriet i Kiel havde haft. Men ved ordningen af de kirkelige forhold i alle enkeltheder var det de nye sønderjydske provster, der allerede var udpeget 1919, som efter 5. maj 1920 kom til at bære det tunge læs.

Alt dette var begyndt før den officielle genforening den 9. juli 1920. Det samme gælder arbejdet med salmebogen, som her er skildret paa grundlag af kirkeministeriets arkiv paa Rigsarkivet for aarene 1920–1932. Den første lille skrivelse giver et frugtbart udgangspunkt:

Haderslev, d. 1. November 1919.

Til det midlertidige Ministerium for sønderjydske Anliggender i København.

Boghandler Sørensen i Aabenraa meddeler mig, at han hos Firmaet L. Handorf i Kiel, der har Forlagsretten til den af Konsistoriet i Kiel udgivne »Evangelisk-luthersk Salmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig« har faaet oplyst, at der for Tiden ikke findes større Oplag af denne Salmebog, end at den til næste Sommer vil være fuldstændig udsolgt.

Ovennævnte Handorf er under de nuværende Forhold ikke tilbøjelig til at lade trykke noget nyt Oplag. Derimod vilde Hr. Sørensen nok købe Forlagsretten – og kan faa den – for derefter at lade det nødvendige Oplag trykke. Inden han imidlertid gør det, maa han dog have Vished for, at den ogsaa vil [blive] brugt i Fremtiden.

Jeg tillader mig derfor at bede det midlertidige Ministerium for sønderjydske Anliggender om at bede Kirkeministeriet udtale sig om, hvorvidt der er Sandsynlighed for, at den omtalte Salmebog vil blive brugt ogsaa under dansk Styre, saaledes som det af Vælgerforeningens nedsatte kirkelige Udvalg har foreslaaet.

Samtidig gør jeg opmærksom paa, at Konsistoriet i Kiel som Udgiver af Salmebogen har haft en betydelig Indtægt af den. Allerede 1912 var den trykt og solgt i over 93.000 Eksemplarer og havde indbragt 18,530 M., der er indgaaet i det saakaldte Salmebogsfond, hvoraf der efterhaanden er bevilget en Del til Orgler, Orgelkursus osv.

Ærbødigst
Thade Petersen.
Frimenighedspræst.

Det midlertidige ministerium for sønderjydske anliggender lod brevet gaa videre til kirkeministeriet, som tog sig af sagen og foretog de undersøgelser, som den gav anledning til. Ministeriet mente, at den nordslesvigske salmebog, i det følgende kaldt N, vilde blive bevaret foreløbig, men havde ikke tænkt sig, at boghandler Sørensen i Aabenraa skulde sørge for nye oplag. Man lod Vajsenhusets forstander Ottesen undersøge, om husets gamle privilegier paa udgivelse af salmebøger og bibler ogsaa i Slesvig kunde bruges, men fandt at dette ikke kunde ske uden ny hjemmel. Da konsistoriet i Kiel var bogens udgiver, maatte man vel først spørge dette, om man havde noget at indvende imod, at et nyt oplag af bogen udkom gennem Vajsenhuset i København. Af formelle grunde kunde man ikke direkte skrive til konsistoriet.

Sagen maatte gaa gennem administrator for de sønderjydske landsdele, Haarløv, til den tyske »afviklingskommissær«, som skulde spørge videre i Kiel. Det tog tid, og det blev langvarigt.

Men livet spørger ikke altid paa kontorerne, om de er færdige. Tusinde flagstænger var rejst i Nordslesvig, og Danebrog vajede i sommerblæsten. Kongen red ind i Sønderjylland paa sagnets hvide hest, og grev Schack sagde paa Dybbøl: »Vi vælger dig, kong Christian!« Nu skulde alt være dansk, rigtig dansk. Det var de enige om, baade sønderjyderne og de, der kom nordfra.

I denne skønne sommertid og i denne stemning blev der holdt et vigtigt møde i Haderslev 5. juli 1920, hvor vælgerforeningens kirkelige udvalg mødtes med biskop Koch og de nye sønderjydske provster. Her mødte sønderjyderne med deres kærlighed til Salmebogen N, der var dansk nok, med provsterne nordfra, som savnede en del salmer, som de var vant til fra KH og ikke kunde undvære. Man bad biskoppen om en ny udgave af N med enkelte, væsentlig sproglige, rettelser og om et lille tillæg paa 50 salmer fra KH.

Resultatet af dette møde blev, at man dannede to underudvalg. Det ene skulde foretage visse rettelser i N med henblik paa et nyt oplag. Det andet skulde redigere det lille tillæg. Revisionsudvalget kom til at bestaa af P. Severinsen, Thade Petersen, redaktør Kylling fra Haderslev og provst Marius Nielsen fra Ensted. Det var ikke saa overraskende, at pastor Severinsen kom med. Dels var han vor fineste hymnolog, dels havde han allerede før genforeningen gjort opmærksom paa Ns værdi og havde anbefalet, at sønderjyderne foreløbig holdt fast ved den. De rettelser, man nu foreslog, blev indført med rødt i et eksemplar af bogen, og man foreslog den optrykt i 5000 eksemplarer. Severinsen havde udarbejdet en liste over rettelser i registrene over salmernes oprindelse og salmernes forfattere. Man foreslog kun at optrykke selve salmebogen, men ikke prosadelen, dels fordi der kun var den første tekstrække i N, dels fordi de danske præster fandt sproget gammeldags. Man kunde tænke sig at erstatte prosadelen med den tilsvarende i KH, men vilde finde det ønskeligt, om der kunde tilføjes de kongerigske ritualer til daab og nadver, baade det gamle og det nye; de er lovlige i Sønderjylland og vil nok blive brugt af mange af de nye præster, som kommer herved, mens de er ukendte for menighederne.

Det andet underudvalg, som skulde redigere det lille tillæg, kom til at bestaa af provst Christensen, Tønder, pastor Zerlang i Gram, som var en fin lyriker, redaktør Kylling og provst Nielsen, der som

formand var med i begge underudvalg. Det lille »Tillæg til Evangelisk-Luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig« blev autoriseret ved kongelig resolution af 22. dec. 1920 og udkom 1921. Det kom til at indeholde ikke 50, men 76 salmer, hvoraf de 46 var af Grundtvig, 11 af Brorson, 2 af Kingo og 1 af Ingemann, Boye, Oldenburg, Wexels og andre. Udenlandske digtere er tilskrevet oversætterne. Dette tillæg afhjælp et savn, ikke saa meget hos menighederne som hos de præster, der var kommet nordfra. En præst, der var blevet konstitueret i et af de mange ledige embeder 1920, skrev til provst Christensen, da han skulde begynde med sine konfirmander: Hvad skal jeg dog gøre? Jeg plejer altid at begynde med »Vidunderligst af alt paa jord«, men den findes ikke i den salmebog, de har.

Den 23. dec. 1920 udsendte kirkeministeriet et cirkulære om, at man maatte bruge tillægget i kirkerne, og man maatte bruge kollekter, epistler og evangelier i KH, hvoraf der vilde komme en særlig udgave. Kirkekollegierne[1] maatte hver for sin menighed tage bestemmelse om indførelsen.

Efterhaanden begyndte man ogsaa at høre noget sydfra. Wilh. Rahe, som havde en fabrik for bogbinding i München-Gladbach i nærheden af Düsseldorf, skrev 28. okt. 1920 til kirkeministeriet og spurgte, om Sønderjylland nu skulde have salmebøger fra København, eller om der skulde komme et nyt oplag af bogen, som hidtil var blevet trykt hos Handorff i Kiel, samt om de tyske menigheder i København og Slesvig vilde beholde den slesvig-holstenske salmebog som hidtil. Vi ved ikke, om ministeriet har villet vejlede Wilh. Rahe med hensyn til hans dispositioner, men da han havde sagt, at han hidtil havde haft udleveringen af N, var der altsaa en ny instans at tage hensyn til.

Den 20. nov. 1920 hørte man gennem Administrator fra konsistoriet i Kiel, at man var rede til at give afkald paa samtlige rettigheder, forlags- og ophavsret til salmebogen paa følgende betingelser:

1. Danmark skal overtage godt 2000 eksemplarer af den store udgave uindbundet fra firmaet Handorff for 9,55 M. pr. stk. (af lommeudgaven finder der ikke flere fuldstændige eksemplarer).

2. For ophavsretten og de deraf løbende indtægter betaler Danmark en engangs-erstatning paa 10.000 kroner.

3. For overtagelsen af de forhaandenværende trykplader maa man sætte sig i forbindelse med Handorff.

Det ser ud til, at Vajsenhuset er villigt til at gaa ind paa disse betingelser, men idet man nu skal drøfte dette med Kiel, kommer man til at tænke paa den salmebogsfond, som Thade Petersen har

omtalt i sit brev. Da indtægten i fonden stammer fra salg af danske salmebøger, vilde det vel være rimeligt, at Nordslesvig kunde tilkomme en del af fondens formue. Det bringer man ind i forhandlingerne og spørger om, hvem de 10.000 kr. skal tilfalde. Men man kan godt straks overtage de 2000 eksemplarer til den nævnte pris (den tyske Mark var vel paa den tid ca. 25 øre værd).

Fra Haarløv, nu stiftamtmand, faar kirkeministeriet 2. marts 1921 to overraskende meddelelser. Den ene er, at Gyldendals boghandel, som har en filial i Aabenraa, har overtaget hele restoplaget af salmebogen fra firmaet Handorff, ca. 4000 eksemplarer, har ladet dem indbinde og vil bringe dem i handelen midt i maaneden. Den anden meddelelse gik ud paa, at Haarløv paa et møde i Flensborg havde truffet en embedsmand fra konsistoriet i Kiel, som oplyste, at konsistoriet vilde forbeholde sig retten til nye oplag af salmebogen, og den saakaldte salmebogsfond var kun en regnskabsmæssig postering i bogholderiet. Der forelaa ikke nogen særskilt formue, og udgifterne under denne postering var i reglen større end indtægterne. Stiftamtmanden mente altsaa, at der ikke blev tale om de 10.000 kr. i erstatning, og anbefalede i tilfælde af nye oplag af salmebogen, at man overlod dette til en rent forretningsmæssig ordning mellem Gyldendal og Handorff. Konsistoriets mulige rettigheder maatte da blive en sag mellem Handorff og konsistoriet og blev de danske kirkemyndigheder uvedkommende.

Der er andre overraskende forhold ved denne sag end dem, stiftamtmanden omtalte. Den nye udgave af N, som Gyldendal bragte paa markedet, var, bortset fra et nyt titelblad uden aarstal, ganske den samme bog og samme tryk som Handorffs tidligere. Hvorledes stemmer dette med, at konsistoriet tidligere havde erklæret, at der ikke var flere fuldstændige eksemplarer af lommeudgaven? Dette format var nemlig lommeudgaven! Havde Gyldendal allerede købt lommeudgaven, mens de officielle danske myndigheder ventede paa svar? Det er ogsaa mærkeligt, at Gyldendal begynder at sælge salmebøger, mens kirkeministeriet forhandler med Vajsenhuset om et nyt privilegium. Ministeriet spurgte derfor ogsaa stiftamtmanden, hvorledes denne transaktion kunde foregaa, mens han paa statens vegne førte forhandlinger derom. Det synes man ikke at have faaet svar paa.

Efter disse besværligheder og skuffelser hviler salmebogssagen i halvandet aar. Det ser ud til, at Gyldendal ogsaa har købt de store (»lange») eksemplarer, saa den øjeblikkelige mangel paa salmebøger var blevet afhjulpet. Ministeriet kan nu roligt overveje, hvilken vej

man derefter bør vælge. En koncept af 8. nov. 1922 viser dette. Den er stilet til den konstituerede biskop i de sønderjydske landsdele. Biskop Koch var blevet forflyttet til Fyn, og kort derefter var han død. Nu er provst Nissen i Haderslev blevet konstitueret i embedet:

»Ministeriet skal herved meddele Deres Højærværdighed, at man efter gentagne Overvejelser er kommet til det resultat, at Tanken om et nyt Oplag af den sønderjydske Salmebog næppe lader sig gennemføre. Efter de foreliggende Oplysninger synes Forholdet at være det, at Konsistoriet i Kiel som Udgiver, ikke som kirkelig Øvrighed, har Forfatterretten (Udgiverretten) til denne Salmebog, og denne paa et privatretligt Grundlag hvilende Ret kan ikke være annulleret ved Genforeningen. Nu har Gyldendalske Boghandel ganske vist faaet Tilbud om Overdragelse af Retten til et nyt Oplag, men de Vilkaar, paa hvilke dette Tilbud er gjort, er – ogsaa efter Gyldendalske Boghandels Mening – uantagelige, idet det vilde gøre det nødvendigt at sætte en Salgspris af mindst 7 Kr. 25 Øre pr. Exemplar, hvilket synes at være alt for meget. Under disse Omstændigheder, og da Gyldendalske Boghandel har oplyst, at den endnu raader over et mindre Oplag af den »lange« Udgave (i Juni Maaned ca. 1000 Explr.), vil det derfor vistnok være rettest snarest at skride til Udarbejdelse af en ny Salmebog, der kan erstatte den hidtidige sønderjydske Salmebog og om muligt bruges jævnsides med denne, men dog med et saadant Særpræg, at den ikke fremtræder som et Eftertryk af denne. Ved udarbejdelsen af en saadan Salmebog maatte man have Opmærksomheden henvendt paa, at man af den hidtidige sønderjydske Salmebog fik optaget, hvad der endnu kan antages at have Værdi for Menighederne til Brug saavel i Kirkerne som i Hjemmene, og at der ved Siden af i Stedet for de udeladte Salmer optages et omtrent tilsvarende Antal Salmer af Salmebog for Kirke og Hjem og da navnlig saadanne som kan antages at være mest brugt i Menighederne. Optagelse af Salmer, der hverken findes i den sønderjydske Salmebog eller i Salmebog for Kirke og Hjem, maatte derfor mere blive en Undtagelse og burde derfor i hvert Fald kun kunne finde Sted, saafremt den nye Salmebog ikke herved fik en uoverkommelig Størrelse, men holdtes indenfor den Størrelse, som de nuværende Salmebøger har. Prosadelen maatte formentlig kunne blive fælles for den nye Salmebog og Salmebog for Kirke og Hjem. Forlagsretten til den nye Salmebog maatte formentlig overdrages til det kgl. Vajsenhus, samtidig med at dettes Virksomhed da udvides til Sønderjylland.

Som Ds. Hv. vil se, er der med den Salmebog, som her tænkes

udarbejdet, ikke tænkt paa den af det kirkelige Udvalg foreslaaede fælles danske Salmebog, der vilde kunne afløse saavel den alm. danske som den slesvigske – Udarbejdelsen af en saadan maatte kræve større Forarbejder og tage længere Tid, end det nu er gørligt at ofre paa den – men kun paa en Salmebog, der kunde danne Overgangen til en senere fælles dansk Salmebog, og som særlig kunde egne sig til Benyttelse i de sønderjydske Landsdele i Overgangstiden, omend det selvfølgelig ikke maatte være udelukket, at den indførtes i Menighederne heroppe, som maatte ønske at bruge den, ligesom Menighederne i de sønderjydske Landsdele vilde kunne vælge at benytte Salmebog for Kirke og Hjem, om de ønsker det. Men da Arbejdet med Udarbejdelsen saaledes vilde blive en Del mindre omfattende og adskilligt mere begrænset end Arbejdet med Udarbejdelsen af en helt ny fælles dansk Salmebog, tænker man sig ogsaa, at det Udvalg, der bør ned sættes til at udarbejde denne Salmebog, bør være meget lille i Antal – Ministeriet har tænkt sig 3 à 4 Medlemmer – og at dets Medlemmer bør vælges blandt Præster og Lægfolk i de sønderjydske Landsdele.

Ved nu at forelægge Ds. Hv. denne Sag udbeder man sig Deres Betænkning over den og eventuelle Forslag til Valget af de Personer, hvem Arbejdet bør betros. Dertil føjes, at det selvfølgelig vil være ønskeligt, at Arbejdet fremmes saa hurtigt som efter Omstændighederne muligt.«

Provst Nissen foreslog ministeriet et udvalg paa 7 medlemmer, for at sammensætningen kunde blive alsidig nok, og efter nogen forhandling blev dette vedtaget. Men der opstod en del uro rundt om i menighederne, fordi man ønskede at beholde den gamle salmebog, som jo dog kunde købes. Det nyvalgte udvalg blev betænkeligt. Var forhandlingerne med konsistoriet ført til bunds? Det var de vist i grunden ikke! Man vilde ikke begynde arbejdet paa en ny salmebog, hvis det var muligt at beholde den gamle. Hvem hindrede dette? Konsistoriet? eller boghandlerne? Man bad ministeriet om at bede stiftamtmanden, som tidligere havde forhandlet med konsistoriet, om at føre sagen frem til en endelig afgørelse, og efter et møde i Kiel 20. Juli 1923 med nogle delegerede for konsistoriet kunde han meddele, at konsistoriet nu var tilbøjeligt til at tage mod en erstatning for salmebogsretten paa 4.000 kr. en gang for alle, hvortil kom en mindre erstatning til Handorf for tryksatserne. Man skulde høre nærmere om beløbet til Handorf og om den endelige beslutning fra konsistoriet. Men man ventede forgæves. Om beløbet kan det bemærkes, at man i juli 1923 fik 12.000 mark for en dansk krone og i begyndelsen af august 28.000.

Der var ogsaa andre grunde til, at salmebogsudvalget ikke kom i gang med arbejdet. Der skulde for første gang være bispevalg, endda i fem stifter paa samme tid. Provst Nissen var opstillet i Haderslev, men døde den 4. januar før valget. Man maatte i hast finde en anden grundtvigsk kandidat; det blev provst Hjortkjær. Prof. Valdemar Ammundsen sejrede ved bispevalget, og først da han var traadt til i Haderslev, kunde salmebogssagen føres videre.

Endelig fik stiftamtmand Haarløv en meddelelse fra konsistoriet i Kiel af 23. febr. 1924, hvori det hed, at »vi har besluttet os til at afslaa den os tilbudte overdragelse af vore rettigheder med hensyn til den danske salmebog, da firmaet Rahe, som vi ved overenskomst af 13. juli 1922 har overdraget eneretten til salget, ikke vil indlade sig paa frivilligt at træde tilbage fra denne overenskomst, og da vi ingen midler har til at tvinge firmaet dertil.«

Det vil ikke være urimeligt at lægge mærke til, at konsistoriet har overdraget eneretten til salget af salmebogen til Rahe paa et tidspunkt, da man vidste, at de danske myndigheder havde brændende ønsker om at kunne optrykke og sælge denne bog.

Biskop Ammundsen skriver til kirkeministeriet 8. marts 1924, og idet han minder om dette forslag, man har faaet fra konsistoriet i Kiel, udtrykker han sin betænkelighed ved at træde i direkte forbindelse med Rahe om sagen. Det ser ud til, at det er vanskeligt at forhandle med Rahe. Gyldendalske boghandel havde ventet, at der vilde komme et ny oplag af N i november, men det er endnu ikke sket. Rahe har ikke kunnet levere, hvad Gyldendal har bestilt. Der skulde være kommet 900 eksemplarer, men der er kun kommet 600. Resten skulde komme senere, men man har ikke kunnet faa at vide hvornaar. Derefter fortsætter biskoppen:

»Da de danske Kirkemyndigheder umulig i Salmebogssagen kan være afhængig af en privat Forretningsmand i Udlandet, maa vi jo vel skride til at udgive en Salmebog, der er saa ændret, at den ikke kan krænke Konsistoriets eller Rahes Forlagsrettigheder. Det er beklageligt, at vi ikke kan gaa den langt bedre Vej: at beholde den nord-slesvigske Salmebog næsten uforandret og udgive et udførligt Tillæg. Men overfor eventuel Misnøje i Befolkningen er det af Værdi, at vi har ført saa indgaaende Forhandlinger og kan fastslaa, at Skylden ikke ligger hos os.

Ved skrivelse af 21. December 1922 nedsatte Ministeriet et Udvalg til Bearbejdelse af Salmebogen, bestaaende af

1. Provst Erik Christensen, Tønder,

2. Provst M. Nielsen, Ensted,
3. Sognepræst O. Jensen, Notmark,
4. Sparekassedirektør Nis Nissen, Nordborg,
5. Overlærer M. Møller, Rødding,
6. Sognefoged Claus Friis, Løgumgaard,
7. Biskoppen over Haderslev Stift som Formand.

Der rejste sig en hel Del Kritik dels mod hele Planen – men denne Kritik maa formentlig nu forstumme, da der næppe er nogen anden Mulighed end at gaa den paatænkte Vej – dels mod Udvalgets Sammensætning. Paa Provstemøde i Ribe 17. December erkendtes det fra alle Sider, at et Punkt i denne Kritik var berettiget, nemlig at Udvalget ikke omfattede nogen af de tidligere nordslesvigske Præster (Sognepræst Jensen, Notmark, har Missionæruddannelse). Man enedes om at andrage om, at Sognepræst Zerlang, Gram, maatte opfordres til ogsaa at indtræde i Udvalget.

Idet jeg andrager Ministeriet om Bemyndigelse til at anmode Sognepræst Zerlang om at tiltræde Udvalget, skal jeg meddele, at det er Tanken saa meget som muligt at arbejde gennem Underudvalg.

Valdemar Ammundsen.«

Ministeriet godkendte naturligvis, at pastor Zerlang indtraadte i udvalget, men han døde, inden dette havde afsluttet sit arbejde.

2. Den nordslesvigske salmebog blev bevaret med et fradrag og et tillæg

Naar man ikke kunde købe rettighederne til den nordslesvigske salmebog, og naar man ikke kunde være tilfreds med, at Gyldendal indbandt og solgte bogen, som var trykt i Kiel med Handorffs slidte typer og gamle gotiske bogstaver, var der ikke nogen anden vej end den, som kirkeministeriet allerede pegede paa i 1922, og som Ammundsen gik med til i sit brev af 8. marts 1924. Men da den nye bog skulde bruges sammen med den gamle, maatte man stadig kredse om to spørgsmaal: Hvor nær kan vi gaa den gamle bog? Hvor langt er vi nødt til at fjerne os fra den?

»Herom raadførte jeg mig med nu afdøde Departementschef Glahn som særlig sagkyndig i forfatterrettslige Spørgsmaal«, siger Ammundsen. Departementschef Kai Glahn residerede i undervisningsministeriet og havde desuden hele Bernerkonventionen i hovedet. Glahn svarede, at forfatterretten er forskellig i de forskellige lande. Her i Dan-

mark er beskyttelsen 50 aar, men i Tyskland varer den kun i 30 aar, i reglen fra forfatterens død, men naar der er tale om et samleværk, som en salmebog jo er, regnes retten fra udgivelsesaaret, og naar udgivelsesaaret for den nordslesvigske salmebog er 1890, saa er retten udløbet i 1920, rent bortset fra, at det ogsaa var genforeningsaaret. Ammundsen siger ikke noget om, hvorledes han kom i forbindelse med Glahn og fik disse oplysninger, og naturligvis antyder han heller ikke, at kirkeministeriet kunde have faaet dem i 1922, da man udkastede planen til den nye salmebog, hvis man fra stueetagen var gaaet op ad trappen til første sal, hvor undervisningsministeriet boede. Hvad kunde der ikke have været sparet af spekulationer! Men bedre sent end aldrig, nu glædede man sig over at kunne, hvad man helst vilde.

Stiftamtmand Haarløv maatte endnu engang henvende sig til konsistoriet i Kiel og meddele dem, at de ikke havde nogen ret til salmebogen, hverken i Tyskland eller Danmark. Han skrev 23. maj 1924 om det retslige forhold, man var naaet til, og bad konsistoriet om at anerkende det.

Forvirringen i Kiel var lige saa stor som den glædelige overraskelse i Sønderjylland. Konsistoriet svarede den 15. juli, at man ikke i øjeblikket kunde gendrive den danske opfattelse af retten til salmebogen, men paa den anden side maatte man bestemt vægre sig ved formelt at anerkende en fri ret til at optrykke bogen, og man forbeholdt sig i fuldt omfang retten til en eventuel erstatning. Videre foreslog konsistoriet, at man fra dansk side traadte i forbindelse med firmaet Rahe i München-Gladbach, som vilde lide et stort tab, hvis den danske opfattelse var rigtig.

Biskop Ammundsen skrev da den 25. juli til Rahe, at man tidligere havde tilbudt en affindelsessum for retten til salmebogen, men det var strandet paa Rahes modstand. Nu var retsforholdet imidlertid blevet helt klart, og konsistoriet havde ikke kunnet anføre nogle grunde mod den danske opfattelse, saa nu var det sandsynligt, at man ganske simpelt vilde skride til at trykke et nyt oplag med de forandringer, man ønskede. Man vilde dog gøre Rahe opmærksom paa det og lade ham fremsætte sine eventuelle indvendinger.

Det blev til en længere brevveksling. Rahe forlangte en affindelsessum og truede med at bringe sagen for domstolene. Biskoppen afviste tanken om en affindelsessum, da dette tidligere var strandet paa Rahes modstand, og anerkendte ikke noget retskrav fra firmaets side. Men det var dog ønskeligt, at man kom til en overenskomst. Rahe havde

af konsistoriet købt udgivelsesretten under falske forudsætninger. Konsistoriet havde solgt en ret, som det ikke havde i 1922, og det havde Rahe betalt for. Han vilde naturligvis gerne sælge flere salmebøger, og da det nu viste sig, at man fik brug for et nyt oplag, inden man var færdig til at trykke et nyt dansk oplag, endte det med, at biskoppen og salmebogsudvalget lovede Rahe, at den danske bearbejdelse ikke vilde udkomme før 1. jan. 1926, og Rahe kunde straks udsende et oplag, som kunde sælges i 1925, og i forstaaelse med konsistoriet gav han 12. jan. 1925 afkald paa alle videre krav angaaende forfatterret og udgivelsesret til salmebogen.

Allerede før disse forhandlinger fandt sted, søgte Ammundsen at berolige dem, der vilde bevare den nordslesvigske salmebog, ved i september 1924 at skrive en udførlig avisartikel til de sønderjydske blade, hvor han sluttede med at sige, at vi dertil havde faaet den frihed, som vi ønskede os. Dermed var ogsaa salmebogsudvalgets betænkeligheder ved at gaa i gang med arbejdet overvundet. Hvorledes arbejdet forløb, og hvad det resulterede i, har han udførligt skildret i sit *Andragende om autorisation af 11. juli 1925*.

Under punkt I indleder han med at citere den skrivelse fra 1922, hvori ministeriet beskrev den opgave at danne en overgangssalmebog. Efter en kort omtale af de forgæves forhandlinger om forlagsretten skildrer han opdagelsen af, at konsistoriets ret er bortfaldet, og derefter fortsætter han som følger:

»Dette har ogsaa faaet Indflydelse paa vort Forslags Form. Medens Tanken tidligere var at bearbejde Salmebogen saa meget ved Udeladelser, Ændringer og Tilføjelser, at den nye Udgave retslig maatte regnes for et selvstændigt Værk – hvorved det dog ikke syntes muligt at faa ganske sikre Normer for, hvor store Forandringer, der hertil vilde kræves – har man nu foretrukket væsentlig at bevare Salmebogen i den kendte Skikkelse og at anbringe Tilføjelserne i et selvstændigt Tillæg. Det er utvivlsomt mere tiltalende for Befolkningen, og herved opnaas, at den nye Udgave let kan bruges sammen med de ældre, som er i Folks Besiddelse, naar disse ældre Udgaver suppleres med Tillæget.

II. Ændringer i Salmebogen.

Et underudvalg bestaaende af Udvalgets sønderjydske Medlemmer (Sognepræsterne Zerlang og Jensen, Overlærer Møller, Sognefoged Friis og Sparekassedirektør Nissen) udarbejdede en Liste over, hvilke

af Salmebogens 624 Salmer, der maatte anses for saa lidt brugte, at de uden Skade kunde udelades. Ogsaa fra anden Side indhentede man et Skøn herom, hvorefter Spørgsmaalet drøftedes i det samlede Udvalg. Man ansaa det for rigtigt ikke at udelade nogen Salme, dersom blot et af Udvalgets Medlemmer afgjort holdt paa dens Bevarelse. Resultatet blev dog, at ca. 85 Salmer helt blev udskudt, ca. 5 betydeligt forkortede. Desuden blev ca. 15 ændrede og bragt i Overensstemmelse med Formen i Salmebog for Kirke og Hjem, hvor der nemlig enten af politiske Grunde var foretaget Forandringer i den nordslesvigske Salmebog (som i Nr. 417 og 590), eller hvor Formen i Salmebog for Kirke og Hjem var absolut at foretrække.

Udvalget indstiller da denne nu indsendte reviderede Form af Salmebogen til Autorisation. Den er i alt væsentligt den hidtidige, af Befolkningen paaskønnede Salmebog, men befriet for en Del dødt Stof og nogle uheldige Tekstformer. Alle var enige om at anse det for rigtigst at bevare de kendte Numre og lade de udelukkede Salmers Numre staa blanke (som Tilfældet var med nogle forbudte Sange i tidligere Udgaver af »Den blaa Sangbog«). Denne Ordning er desto mere at anbefale, som Nybearbejdelsen jo skal bruges jævnsides med de ældre Udgaver. I Forfatterlisten har jeg – foruden Overspringelse af de udeladte Numre – indført nogle faa rettelser i Overensstemmelse med Listen i Salmebog for Kirke og Hjemns nye Udgave.

III. Tillægget.

Et Underudvalg bestaaende af Provsterne Christensen og Nissen, Sognepræst Zerlang og Sognefoged Friis samt undertegnede udarbejdede Forslag om, hvilke Salmer fra Salmebog fra Kirke og Hjem der burde optoges. Efter drøftelse i hele Udvalget vedtog man enstemmigt, at der burde optages ca. 170 samt ca. 20 Salmer og Sange, som ikke findes i Salmebog for Kirke og Hjem. Der er saaledes optaget dobbelt saa mange Salmer, som der er udskudt. Men dels var det paa Forhaand at vente, at en Berigelse gennem et Tillæg maatte medføre en Forøgelse, dels maa det tages i Betragtning, at Flertallet af de udelukkede Salmer er meget lange, mens mange af de optagne er korte; det turde derefter være tvivlsomt, om Salmebogens Omfang er blevet forøget i nævneværdig Grad. I Tillægget er optaget alle de Salmer, som indeholdtes i det ved kgl. Resolution af 22. December 1920 autoriserede lille Tillæg, der hermed vilde blive overflødigt.

I dette Tillæg var Salmerne ordnede i den Rækkefølge, hvori de

findes i Salmebog for Kirke og Hjem. Da inddelingen her er en ganske anden end i den nordslesvigske Salmebog, maa denne Ordning føles vilkaarlig. Paa den anden Side vilde det volde Vanskeligheder at indpasse de Salmer, der skal optages i Tillægget, i den nordslesvigske Salmebogs ikke synderlig heldige Disposition. Jeg har derfor simpelthen ordnet Salmerne i Tillægget alfabetisk.

I ganske enkelte Tilfælde findes den samme Salme i to Former, en i Salmebogen og en i Tillægget, hvor Tekstformen i den nordslesvigske Salmebog er mindre heldig, men dog saa tilvant, at det vil være betænkeligt at fjerne den; det er da at foretrække desuden at anbringe Formen fra Salmebog for Kirke og Hjem i Tillægget. Ganske særligt kan dette blive nødvendigt, hvor de to Tekstformer forudsætter forskellige Melodier.

IV. Salmebogens sidste, overvejende prosaiske Del foreslaas sat lig den tilsvarende Del i Salmebog for Kirke og Hjem. Kun ønsker Udvalget at bevare Vægterversene, som findes i den større Udgave af den nordslesvigske Salmebog.

V. Salmebogens Navn.

Da den hidtidige Titel: »Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansk-talende Menigheder i Slesvig« er uanvendelig, maa et nyt Navn vælges. Udvalget har intet Forslag stillet. Jeg tillader mig at foreslaa: »Den sønderjydske Salmebog« og »Tillæg til den sønderjydske Salmebog«.

VI. Udgivelsesmaaden.

Paa Udvalgets Vegne andrager jeg om, at det maa blive overdraget det kgl. Vajsenhus at foranstalte Trykningen og at gennemse den her indsendte Tekst og bringe den i Overensstemmelse med den autoriserede Retskrivning.

Af Salmebogen var det heldigst at foranstalte to Udgaver, den ene som den her indsendte, den anden i samme Format, dog begge vistnok helst med latinske Typer. Tillægget bør dels indbindes sammen med Salmebogen, dels kunne købes separat og bruges sammen med de Eksemplarer af den hidtidige Salmebog, Befolkningen nu benytter. Af Tillægget bør der ogsaa foranstaltes en Udgave i større Format (som det 1920 autoriserede Tillæg), da mange, især ældre, benytter

Salmebøger af denne Type. Denne Udgave af Tillægget burde maa-ske være med gotiske Typer.

Da Sagen nu er færdig herfra, andrager jeg om, at Autorisation og Udgivelse fremskyndes, da det er meget vigtigt, at Salmebogen kan foreligge kort efter Nytaar, eftersom det af Firmaet Rahe udgivne Oplag ikke kan ventes at strække til til Foraarskonfirmationen.

Valdemar Ammundsen.«

Andre enkeltheder om indholdet af SS

Skønt biskop Ammundsens indstilling om autorisation giver ret grundig besked om udvalgets arbejde, kan der dog være anledning til endnu nogle bemærkninger, f. eks. om de *udeladte* ca. 85 (87) salmer. Blandt dem er der fire, som i N var optaget i to skikkelser, nemlig dels den gamle tekst fra K og P, dels Grundtvigs bearbejdelser. Det er

Nu bede vi den Helligaand,
Et barn er født i Bethlehem,
Krist stod op af døde,
Den signede dag, som vi nu ser.

Det gælder for dem alle, at Grundtvigs form var den eneste, som blev brugt i nyere tid, og de fire gamle tekster blev udeladt. Af den samlede række af Kingos passionssalmer blev 6 helt udeladt, og en enkelt af de øvrige blev forkortet. Af den sidste paa 21 (29) vers bevarede man kun et, »Skriv dig, Jesus, paa mit hjerte«. Man udelod nogle af de gamle lejlighedssalmer og de fleste standssalmer (om øvrighed, præster, bønder, sømænd osv.). Men den største del af de udeladte salmer var gammelt arvegods, som var slidt op og kunde komme paa museum. En mindre del var ligeledes arvegods fra de ældre dage, som dog i omstøbt skikkelse kunde bevares i Den danske Salmebog. Det var altsaa i virkeligheden ikke 87, men et mindre antal af de gamle salmer, som endeligt blev udeladt af salmebøgerne.

Med hensyn til de *bevarede* salmer var det vigtigt, at de baade havde samme nummer og samme tekst. Den gamle bog (N) og den nye (SS) skulde bruges sammen. De udeladte numre blev staaende uden tekst. Det var sønderjyderne kendt med. I »Den blaa Sangbog«, som blev brugt ved nationale og folkelige møder for genforeningen, fandtes der adskillige sange, som det under straf var forbudt at synge

offentlig. Naar en saadan sang var »dømt« af de tyske myndigheder, blev dens nummer staaende blankt i en kommende udgave af sangbogen, og disse blanke numre kunde man i reglen udenad. Saadan gik det dog ikke med de blanke numre i salmebogen. I de næsten 30 aar, man brugte den sønderjydske salmebog, har jeg ikke hørt, at nogen spurgte om noget af de blanke numre. Det var de sønderjydske medlemmer af udvalget, der havde udpeget disse salmer, fordi de var døde.

Der var dog nogle faa tilfælde, hvor fristelsen til at ændre teksterne var for stor. Det gamle vers »Et lidet barn saa lysteligt« blev ombyttet med Grundtvigs to vers med samme begyndelse. »Glæden hun er født i dag« blev forkortet fra 8 til 3 vers. »Sov sødt, barnlille« blev udvidet fra 3 til 6 vers. Ved saadanne forbedringer fulgte man teksten i KH. Et særlig pudsigt tilfælde kan nævnes: »Befal du dine veje« fik 13 vers, skønt baade originalen og de danske oversættelser kun har 12. Det skyldes, at forkortelsen af den kongerigske oversættelse havde dannet det gode vers »Saa kast da al din smerte«. Det burde sættes efter den sønderjydske tekst som salmens hovedsum. De ændringer, som ikke er nævnt her, er mindre væsentlige.

N havde maattet foretage nogle ændringer af politiske grunde. Man vilde gerne have »Et kors det var det haarde, trange leje« med i salmebogen, men at »korset vajer højt i folkets banner« kunde naturligvis ikke tillades, og man bad Chr. Richardt om hjælp, og han skrev:

Nu By ved By en Korsets Kirke stander,
I Korsets Lignelse Guds Hus vi danner.

SS fjernede naturligvis denne nødændring. Et lidt anderledes tilfælde er Grundtvigs »I al sin glans«, hvori Jesus farer til Himmels »hvid og rød«. Her ligger ikke noget nationalt. Hvid og rød er hos Grundtvig i sang og salme sundhedens farver. Jesusbarnet hviler i vuggen »mild-øjet, hvid og rød«. Men de tyske myndigheder var mistænksomme, og hvis de saa en flok skolepiger optræde i en saadan farvesammensætning, eller hvis en kone havde stillet saadanne blomster sammen i sit vindue til gaden, kunde det straffes som en »politisk« demonstration. Det var nok bedst at ændre salmen saaledes:

I Ordets Navn, som kom til Jord
og sejrrig til Himmels for,

hvilket ogsaa er en korrekt gengivelse af meningen. Ogsaa dette blev naturligvis ændret til det oprindelige.

Det store tillæg til den sønderjydske salmebog indeholder 190 salmer og sange, hvoraf den overvejende del er hentet fra KH. Nogle faa er gentagelser af tekster, som har været ændrede i hovedsalmebogen, saaledes »Midt igennem nød og fare«, ligeledes »O, du min Immanuel«. Den lille sammensatte salme »Jesus os til trøst og gavn« havde ved sin korthed og koncentration vundet en saadan popularitet gennem KH, at den maatte optages i Tillægget, skønt hovedsalmen, som den er taget af, med alle vers er optaget paa sin plads i hovedsalmebogen.

Tillægget indeholder 21 salmer og sange, som ikke i forvejen fandtes i KH. Af dem er de 14 senere gaaet videre til Den danske Salmebog.

Den sønderjydske salmebog og dens tillæg blev autoriseret ved kgl. resolution 12. dec. 1925 og forelaa i trykken i begyndelsen af næste aar.

Efter denne fornyelse var SS den rigeste af de to danske salmebøger, dels fordi det store tillæg havde optaget alt, hvad der var brugbart i KH ud over det, der i forvejen var optaget i N, dels fordi denne gamle del af salmebogen havde rigdomme, som KH manglede. Her er det naturligt først at tænke paa Brorsonsalmerne, som var næsten uforkortede, men dog kunde synges i to afdelinger, og her var mange Brorsonsalmer, som ikke fandtes i KH. Men rigdommen gjaldt ogsaa Grundtvigsalmerne. Vel var antallet af dem lidt mindre i N end i KH, men i SS var der langt flere. Men de gamle Grundtvigsalmer i N havde bedre tekster og et bedre udvalg. Her fandt man »Lovsynger Herren min mund og mit indre« og nyttaarssalmen »Vær velkommen, Herrens Aar«. Sønderjyderne sang dem fra 1890, i Den danske Salmebog først 1953. Af »Den signede Dag« havde den gamle salmebog 7 vers, KH kun 5, men nu vil ingen undvære »nu sagtelig skrid, vor højtidsdag«. Det samme gælder flere andre meget sungne Grundtvigsalmer. Den gode tekst fra N, som blev bevaret i SS, satte sig spor i D.

Sønderjyderne skønnede paa, at de kunde beholde deres gamle salmebog med en betydelig tilvækst af danske salmer. SS blev hurtigt indført overalt. Der var kun to undtagelser. Tønder var ved genforeningen stærkt tyskspræget, det var i øjeblikket lidt vanskeligt at faa salmebøger og der kom hurtigt en befolkningstilvækst nordfra af lærere til latinskole og seminarium, mange jernbanefolk og grænse-

gendarmer, som gjorde det mere naturligt at indføre KH. I Sønderborg prøvede man i syv aar at bruge N og KH jævnsides, men teksterne var saa forskellige, at man opgav det og indførte KH som hovedsalmebog og indrettede dertil et lille tillæg med sønderjydske salmer.

I tiden, der fulgte, viste det sig stadigt stærkere, at det er en ulempe med to salmebøger i et land som Danmark, hvor ingen aandelige skillelinjer gør det nødvendigt. Den salmebog, der har den mindste udbredelse, bliver forsømt i forhold til den anden. Der var mange trykfejl i de nye sønderjydske salmebøger, og i mange aar maatte man savne en udgave, der var læselig for ældre folk. Desuden forsummer folk selv deres salmebog, naar de flytter. Sønderjyder, som rejste nordpaa for at skifte plads eller for deres uddannelses skyld, opdagede, at deres salmebog ikke passede paa det nye sted. Det samme gjaldt folk, som nordfra kom til Sønderjylland. I begge tilfælde gik det ud over konfirmationssalmebogen. Den blev henlagt. Men fik man købt en ny?

I aarene omkring eller lige efter 1930 blev radioen almindelig i næsten alle hjem. Havde man lidt svært ved at komme til kirke, blev man hjemme og hørte radiogudstjeneste. I programmet stod der ofte om en salme, at den ikke fandtes i den sønderjydske salmebog. Det var i reglen ikke rigtigt; det var kun radioens folk, som ikke kunde finde salmen, hvis den begyndte anderledes end i KH, og selv om dette var tilfældet, kunde teksten være anderledes. Mange lyttere, som lagde vægt paa at kunne følge med i salmesangen under gudstjenesten, greb til den udvej at købe et eksemplar af KH, som de kaldte deres radiosalmebog og anbragte ved apparatet.

Dels disse ulemper, dels at det endelige maal ikke var glemt, blev aarsagen til, at den sønderjydske menighedsraadsforening i 1933 nedsatte et salmebogsudvalg, der skulde samle det stof, som man fra sønderjydsk side gerne vilde have med i den kommende fællessalmebog. Her var biskop Ammundsen igen med i nogle aar. Efter ti aars arbejde udkom »Det sønderjydske Forslag til Den danske Salmebog«, som sammen med to andre forslag dannede forudsætningerne for Den danske Salmebog 1953. Med dette maal for øje havde den sønderjydske salmebog fuldført sin tjeneste som overgangssalmebog.

[1] De sønderjydske sogne havde følgende »forfatning«, som ogsaa bestod i overgangstiden, indtil J. C. Christensens kompleks af kirkelige love blev gennemført: I spidsen af kirkebestyrelsen stod præsten og fire saakaldte »Kirkeældste«, der var valgt paa livstid og højtideligt indviet dertil i kirken. De udgjorde et forretningsudvalg, den daglige bestyrelse af de kirkelige forhold. Men til at opstille budget og aflægge regnskab valgtes yderligere tolv »menighedsrepræsentanter«, ialt 16, som sammen med præsten udgjorde »kirkekollegiet«.